

Галина Єнчева, Валерія Зрівець
м. Київ, Україна

Переклад авторських оказіоналізмів художнього твору

Abstract. *The article presents the comparative contextual analysis of the author occasionalisms in the original text and their rendered variants in the Ukrainian translation. The research is based on children's books by R. Dahl and their Ukrainian translations performed by V. Morozov. The research exposes and describes strategies of translating occasionalisms in literary texts. It presents a classification of the author occasionalisms, taking into account their functional-pragmatic specifics, the level of informational impact, semantic features, structural and compositional organization. While rendering occasionalisms the range of translation strategies varies – from complete ignoring to their full reconstruction by the parallel means of the target language. The most popular strategy is that of “golden middle”, according to which occasionalisms are partially reconstructed and partially compensated by the expressive means of lexical or grammatical levels. While analyzing R. Dahl's novels the following ways of translation of occasionalisms are identified: transcription and transliteration, loan-translation, calque and also lexical and lexico-grammatical transformations. We can state that V. Morozov coped with the task and performed a high-quality translation of the Roald Dahl's occasionalisms. That is, choosing the strategy of domestication, the translator focuses on language norms and rules, as well as on the mentality and stereotypes of English linguistic culture. When choosing the foreignization strategy for transfer, the translator preserves the ethnocultural specificity of the source language.*

Key words: *author occasionalisms, transcoding, calque, lexico-grammatical transformations, R. Dahl's novels, foreignization, domestication, ethnocultural specificity, V. Morozov*

Постановка проблеми. Статтю присвячено вивченню особливостей відтворення оказіоналізмів в англо-українському художньому перекладі. Автори створюють оказіоналізми, які відіграють роль засобів художньої виразності, з метою збагатити літературні тексти. У той же час індивідуальні-авторські новоутворення вважають однією з найважливіших і найвиразніших складових, що характеризують ідіостиль автора. Дослідження стильової неповторності письменника дозволяє чітко окреслити його творчу концепцію та мовні інтенції, реалізовані у написаних ним творах, а також проаналізувати індивідуальний стиль письменника крізь призму перекладу [2]. Для аналізу перекладацьких стратегій оказіональної лексики в художніх творах нами було обрано популярний художній дитячий твір «Charlie And The Chocolate Factory» Р. Дала в оригіналі [3] та його переклад українською мовою у виконанні В. Морозова [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному перекладознавстві ще не сформований єдиний підхід до перекладу okazіоналізмів у художньому творі, хоча особливостям їх перекладу присвячені наукові роботи багатьох провідних вчених в галузі лінгвістики, а саме: В. С. Виноградова, І. С. Алексєєвої, М. В. Бережної, Д. І. Єрмоловича, С. І. Влахова, С. І. Флоріна, А. Г. Гудманяна, В. І. Карабана, Т. Р. Кияка, І. В. Корунця, та інших, а також українських дослідників власних імен в художньому тексті: Ю. О. Карпенка, В. Н. Михайлова, Є. С. Отіна та В. М. Калінкіна.

Виклад основного матеріалу. Автор активно використовує слова, щоб не лише описувати ситуації, але й створювати унікальний світ та атмосферу оповідання. Перекладач має важливу роль при перекладі okazіоналізмів у творі «Charlie And The Chocolate Factory», оскільки ці слова та вирази не тільки передають конкретні семантичні значення, але і мають у собі емоційний та образний елементи. Розуміння та вдалий переклад okazіоналізмів допомагають зберегти унікальний стиль та атмосферу оригіналу. Переклад саме В. Морозова обрано для аналізу через його вміння передавати не лише лексичне значення, але й емоційні та образні відтінки оригіналу твору. Під час аналізу твору «Charlie And The Chocolate Factory» Р. Дала виокремлено okazіоналізми з подальшою класифікацією на такі семантичні групи:

1) Лексико-семантична група (далі – ЛСГ) «**Імена героїв**». До цієї групи відносяться всі лексичні okazіоналізми сімейства головного героя – Чарлі, та дітей і їх батьків, які потрапили на шоколадну фабрику: *Charlie, Joe, Josephine, George, Mr. Willy Wonka, Prince Pondicherry, Augustus Gloop, Charlotte Russe, Veruca Salt*.

2) Наступною ЛСГ є група «**Назви фабрик**». Р. Даль у своєму творі дуже різнобарвно описує світ шоколадної фабрики, приділяючи також увагу і «конкурентам». Отже, при аналізі нами було відібрано такі лексико-семантичні okazіоналізми, що відносяться до цієї групи: *Wonka's Factory, Fickelgruber's factory, Mr Prodnose's factory, Mr Slugworth's factory*.

3) ЛСГ «**Географічні назви**» включає такі okazіоналізми: *In far-off Russia, The Teavee household, Loompaland – Лумпаландія*.

4) ЛСГ «**Назви ласощів**». Особливу увагу автор приділяє вигадуванню нових назв для цукерок та солодощів що фігурують у цьому творі. До цієї групи відосимо такі okazіоналізми: *feathery sweets, sugar balloons, blue birds' eggs, sugary baby bird, Wonka's Sweets, Wonka's Nutty Crunch Surprise*.

5) ЛСГ «**Назви цехів на заводі Віллі Вонки**». Автор приділяє особливу увагу опису облаштування фабрики шоколаду, адже Віллі Вонка – мрійник та винахідник, саме тому на його фабриці знаходиться багато цехів, що відповідають за всі процеси. До цієї лексико-семантичної групи ми віднесли такі okazіоналізми: *The Chocolate Room, Fudge Room, Juicing Room, Store Room, The Inventing Room, Testing Room, Nut Room, The Television-Chocolate Room*.

б) ЛСГ «Солодкі винаходи Віллі Вонки». Ця група є найпоширенішею із усіх представлених, адже у творі солодким винаходам приділяється кілька окремих розділів. Твір Р. Дала є фантастичним у своєму жанрі, саме тому у ньому багато okazіоналізмів які у звичайному житті важко уявити – але вони відіграють важливу роль при описі шоколадної фабрики та всієї її могутності та, здається, безкінечних можливостей.

До цієї ЛСГ віднесено такі okazіоналізми: *Lickable Wallpaper For Nurseries, Hot Ice Creams For Cold Days, Cows That Give Chocolate Milk, Fizzy Lifting Drinks, Square Sweets That Look Round, Strawberry-Juice Water Pistols, Exploding Sweets For Your Enemies, Luminous Lollies For Eating In Bed At Night, Mint Jujubes For The Boy Next Door — They'll Give Him Green Teeth For A Month, Cavity-Filling Caramels — No More Dentists, Stickjaw For Talkative Parents, Wriggle-Sweets That Wriggle Delightfully In Your Tummy After Swallowing.*

Усі ці ЛСГ створюють фантастичну атмосферу художнього твору. Імена героїв, такі як Чарлі та Віллі Вонка, зображають неповторний образ персонажів і є ключовими для розуміння сюжету. Назви фабрик, такі як «Шоколадна фабрика Віллі Вонки» і «Фабрика Fickelgruber», вказують на основні місця подій. Географічні назви, як «Лумпаландія», додають барвистості та унікальності тексту. Назви солодоців та цехів на заводі розкривають творчість та фантазію автора, створюють світ солодкого дива. Солодкі винаходи Віллі Вонки відіграють ключову роль у фантастичному світі твору, а їхні описи надають йому чарівності та неповторності.

Okazіоналізми, які створюють відчуття унікальності та фантазії в оригінальному тексті, можуть виявитися складним завданням для перекладу іншою мовою, власне графічні методи відіграють важливу роль у відтворенні не лише семантичного, а й візуального аспекту оригіналу. Переклад okazіональної лексики важливий для збереження автентичності та емоційної насиченості оригіналу.

Аналіз вибраних okazіоналізмів та їхніх перекладів дозволить розкрити способи адаптації та трансформації лексичного матеріалу в процесі перекладу, а також висвітлити творчість перекладача у відтворенні фантастичного світу твору. Проаналізуємо два ключових способи – транскодування та калькування – які дозволяють перекладачам зберегти оригінальність та особливості оригінального тексту в новій мові через графічні засоби. **Транскодування**, як один із графічних способів відтворення okazіоналізмів у перекладі, є унікальним підходом, спрямованим на збереження естетичних та графічних елементів оригіналу при його адаптації до іншої мови. У прикладах з твору «Чарлі та Шоколадна Фабрика» бачимо, як перекладач використовує транскодування для збереження форми та звучання імен та назв: *Charlie – Чарлі; Josephine – Джозефіна; Mr Willy Wonka – містер Віллі Вонка; Georgina – Джорджина; Augustus Gloop – Августус Глун; Charlotte Russe – Сара Рус; Veruca Salt – Верука Солт; Miss Violet Beauregarde – панна Віолета Борегард; Mike Teavee – Майк Тіві; Oompa-Loompas – Умна-Лумпи.*

Транскодування okazіональних лексичних одиниць В. Морозовим під час перекладу твору «Charlie And The Chocolate Factory» обґрунтоване декількома аспектами: фонетична схожість та легкість вимови, збереження культурного контексту, візуальний аспект, сприйняття та адаптація для читача, а також емоційна ідентичність героїв. Обираючи транскодування, перекладач досягає балансу між лінгвістичною точністю та збереженням художнього стилю оригіналу та забезпечує якісний переклад твору для української аудиторії.

Переклад okazіональних лексичних одиниць за допомогою *калькування* є важливою складовою перекладацької практики, особливо коли мова йде про художні твори, такі як «Charlie And The Chocolate Factory» у перекладі В. Морозова. Цей спосіб дозволяє зберегти автентичність та стилістичні особливості оригіналу, передає усі відтінки мовленнєвого образу та фантазії автора. У тексті цього твору, калькування використовується для перекладу назв фабрик та деяких географічних назв або реалій. Наприклад: *Prince Pondicherry* – *принц Пондівішна*; *Fickelgruber's factory* – *фабрика фікельгрубера*; *Mr. Prodnose's factory* – *фабрика пана Туцьноса*; *Mr. Slugworth's factory* – *фабрика пана Слагворта*; *The Teavee household* – *дім родини Тібі*; *Newspaper Evening Bulletin* – *газета «Вечірній вісник»*. Використання калькування для перекладу фабрики та солодких винаходів Віллі Вонки обрано з метою максимально точної передачі українському читачеві того самого чарівного та унікального світу, що створив автор оригіналу.

Лексико-семантичні трансформації відтворення okazіоналізмів у перекладі є важливим етапом перетворення оригінальної мовної картини твору мовою перекладу. Надалі дослідимо, як відбуваються зміни у значеннях та конотаціях okazіональних слів та виразів під час їхнього перекладу. Лексико-семантичні трансформації створюють можливість передати не лише поверхневий зміст, але й враховувати специфіку мови-адресата, його культурний контекст та особливості сприйняття тексту.

У процесі перекладу okazіоналізмів твору «Charlie And The Chocolate Factory» Р. Дала основними лексико-семантичними трансформаціями, які використовуються перекладачем В. Морозовим, слугували компенсація та лексико-семантична заміна. Ці стратегії дозволяють ефективно вирішувати проблеми, пов'язані із відтворенням змісту та емоційного забарвлення оригіналу в українському перекладі.

Компенсація, як важлива стратегія перекладу okazіональної лексики, виявляється необхідною для успішного вирішення труднощів, пов'язаних з передачею значень та емоційного значення оригінальних слів у перекладі. Перекладач В. Морозов успішно використовує стратегію компенсації для ефективного відтворення оригінальних okazіоналізмів українською мовою. Цей прийом виявляється не часто застосовується, але в окремих випадках виявляється найкращим варіантом.

• *Wriggle-Sweets That Wriggle Delightfully in Your Tummy after Swallowing* – звивальні ласощі, що після ковтання смачно звиваються в животі. У перекладі використовується слово «смачно», щоб передати не лише фізичний ефект, а й емоційне задоволення від куштування цих ласощів.

• *Cavity-Filling Caramels – No More Dentists* – карамелькові пломби, забудьте про зубних лікарів. У перекладі замінено структуру «No more...» на «Забудьте про ...» задля підкреслення гумору оригіналу.

• *The great big greedy nincompoop!* – Скупий тюфтелька-товстопун! Український переклад використовує слово «тюфтелька» для збереження гри слів та емоційного відтінку, а «товстопун» додається для посилення зображення жорсткості та скупості персонажа. Також слово оказіоналізм «nincompoop» є утворенням від «oompa-loomps» – задля збереження цієї конотації переклад використовує компенсацію.

• *Hornswogglers and snozzwangers and those terrible wicked whangdoodles* – роговоглі, снуцвангери і жажливі злісні вангдудлі. Ці слова є вигаданами Вільї Вонкою оказіоналізмами, які досить важко перекласти українською мовою зі збереженням семантики фантастики його світу. Задля цього автор використовує прийом компенсації та відтворює їх відповідно до заданої тематики.

Авторська майстерність В. Морозова виявляється у вмільому використанні компенсації для збереження гумору, насиченості та індивідуальності кожного оригінального оказіоналізму. При цьому, компенсація дозволила перекладачеві передати не лише поверхнєве значення слів, а й їхній емоційний «вибух» та враження, які створює автор оригіналу.

Лексико-семантична заміна відіграє важливу роль у процесі перекладу, дозволяє зберегти семантичне навантаження та стилістичні особливості оригінального тексту. Надалі детально проаналізуємо, як саме лексико-семантична заміна впливає на переклад оказіоналізмів художнього твору «Charlie And The Chocolate Factory» Р. Дала у перекладі В. Морозова. Проаналізуємо приклади та розкриємо роль лексико-семантичної заміни в забезпеченні точності та емоційного вираження значення оказіоналізму в українському перекладі. Лексико-семантичні заміни при перекладі включають прийоми генералізації, конкретизації та модуляції.

1) **Генералізація.** Цей прийом використовується тоді, коли оригінальне висловлювання є дуже конкретним чи локалізованим, і перекладач хоче надати більш загальне значення, яке буде зрозуміле широкій аудиторії, наприклад: *Fizzy Lifting Drinks* – летючі шипучки; *The Great Gum Machine* – Велика жуїкова машина; *the minty sugar meadows* – цукрові галявини; *Augustus-flavoured chocolate-coated Gloop!* – Августований глуп у шоколаді; *Wonka's Whipple-Scrumptious Fudgemallow Delight* – «Високочудесний зефірмелад Вонки».

2) **Конкретизація.** Конкретизація застосовується, коли оригінальний вислів є досить загальним, і перекладач хоче надати більш конкретне та деталізоване значення для кращого розуміння читачем, наприклад: *Stickjaw For Talkative Parents* – губосклеювальна халва для балакучих батьків; *The Rock-Candy Mine* – Шахта з видобування драже «Морські камінчики»; *Square Sweets That Look Round* – квадратні цукерки що обертаються круглими; *chewing-gum meal* – жувальна гумка, що замінює харчі; *Telly Beans* – Боби-високі-мов-тополя.

3) **Модуляція.** Модуляція використовується за умови надання оригінальному висловлюванню іншої тональності, емоційного вираження, з метою аби краще відтворити зміст оригіналу в контексті мови перекладу наприклад: *Snozzberries*–дріматиці; *The great big greedy nincompoop!* – Скупий тюфтелька-товстонун!; *Try a buttercup!* – а покуштуйте жовтець! Під час аналізу перекладу okazionalizmів твору «Charlie And The Chocolate Factory» Р. Дала виявлено, що прийоми генералізації та конкретизації є найпоширенішими у лексико-семантичних замінах. Ці стратегії були активно використані для адаптації оригінальних okazionalizmів до контексту української мови та для досягнення кращого розуміння читачем.

Надалі проаналізуємо прийоми перекладу, які стосуються лексико-граматичної структури okazionalizmів у художньому творі «Charlie And The Chocolate Factory» Р. Дала. Цей аспект перекладу важливий для збереження не лише семантики оригіналу, але й структурної гармонії тексту в перекладі. У процесі аналізу лексико-граматичних трансформацій відтворення okazionalizmів у перекладі «Чарлі та Шоколадна Фабрика» розглянемо різні стратегії, спрямовані на забезпечення якісного перекладу, зокрема:

1) **Вилучення.** Цей прийом передбачає вилучення лексичних або граматичних елементів у перекладі для спрощення тексту чи уникнення деталізації. Вилучення може використовуватись для уникнення можливих непорозумінь або полегшення сприйняття тексту. Прикладами цієї стратегії можуть слугувати такі okazionalizmi: *Toffee-Apple Trees For Planting Out In Your Garden* – ірискові яблуни для вашого саду; *Augustus-flavoured chocolate-coated Gloop!* – Августований глуп у шоколаді.

2) **Дослівний переклад.** Зазначимо, що цей лексико-граматичний прийом також застосовувався при перекладі okazionalizmів. Цей підхід передбачає максимально точне відтворення оригінального тексту, із збереженням лексичної та граматичної структури. Дослівний переклад застосовується тоді, коли точність та буквальність мають велике значення для збереження автентичності оригіналу: *Sugar-Coated Pencils For Sucking* – глазуровані олівці для смоктання; *Invisible Chocolate Bars For Eating In Class* – невидимі шоколадки, щоб їсти на уроці; *Exploding Sweets For Your Enemies* – вибухові цукерки для ваших ворогів; *Hot Ice Creams For Cold Days* – гаряче морозиво для холодних днів; *Fudge Room* – помадковий цех; *the bong-bong tree* – бон-бонове дерево.

3) **Транспозиція.** Ця стратегія включає переміщення лексичних або граматичних елементів у тексті для досягнення більшої зрозумілості чи виразності в перекладі. Транспозиція може використовуватися для адаптації структури речення та okazіоналізмів до мовних особливостей української мови: *Mint Lujubes For The Boy Next Door – They'll Give Him Green Teeth For A Month – м'ятні желейки для сусідського хлопця – щоб цілий місяць ходив з зеленими зубами; strawberry-flavoured chocolate-coated fudge – полунична помадка в шоколаді.*

4) **Експлікація.** Цей підхід включає додавання додаткових лексичних елементів чи пояснень у перекладі для покращення розуміння контексту або перекладу okazіоналізмів. Зазначимо, що цей спосіб лексико-граматичного перекладу є найпоширенішим. Експлікація може використовуватися для уникнення невірної сприйняття читачем. Наведемо приклади: *Sugar power – на шоколадних силах!; Magic Hand-Fudge – When You Hold It In Your Hand, You Taste It In Your Mouth – чарівна ручна помадка – сама в руці, а смак на язичі; Luminous Lollies For Eating In Bed At Night – чупа-чупси, що світяться – для споживання вночі в ліжку; Cows That Give Chocolate Milk – корови, що дояються шоколадним молоком; chewing-gum meal – жувальна гумка, що замінює харчі; Hair Toffee – волосяні іриски; Has Beans – боби-дерні-немов-квасоля.*

5) **Додавання.** Ця стратегія передбачає введення нових лексичних елементів чи граматичних конструкцій, які відсутні в оригіналі, для збагачення тексту або забезпечення його більшої експресивності. Додавання може використовуватися для створення аналогів або введення додаткових деталей у перекладі okazіоналізмів. Наприклад: *Stickjaw For Talkative Parent s– губосклеювальна халва для балакучих батьків; in Oompa- Loompish – умпа-лумпівська мова.*

Висновки. Отже, okazіоналізми це особливий мовленнєвий феномен, який завжди буде звучати незвичайно та ново, тому що вони індивідуальні та несуть думку автора. Саме тому, перед перекладачем постає відповідальне завдання, як відтворити цю думку максимально точно та доступно для читачів іншої мови. Дуже важливим при перекладі okazіоналізмів є прагматичний чинник, саме тому перекладач вдається до перекладацьких трансформацій, добирає вдалучний еквівалент до okazіоналізму. Під час дослідження виявлено шляхи перекладу okazіоналізмів. Вважаємо, що переклад А. Морозова відтворив прагматичний задум автора, переклад є вдалим, зрозумілим, доступним для сприйняття дітей та відтворює експресивність okazіональних одиниць, створених автором.

Література

1. Дал Р. Чарлі та шоколадна фабрика / пер. з англійської Віктора Морозова за редакцією О. Негребецького та І. Малковича, 2005. 240 с. 2. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія]. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с. 3. Dahl R. Charlie and The Chocolate Factory. 1964. URL:https://archive.org/stream/CharlieAndTheChocolateFactory/Charlie%20and%20the%20Chocolate%20Factory_djvu.txt